

ӘОЖ 327.339.8

Ж.Р. Арынов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: assetorda@gmail.com

Әлемдік энергетикалық диалог және Қазақстан мұнай нарығындағы әріптестік

Энергетикалық қауіпсіздік мәселесі – ХХІ ғасырдағы әлемдік маңызды мәселелердің қатарына толығымен қосылып үлгерді. Әрбір мемлекет тұрақты экономикалық даму қарқынын қамтамасыз ету үшін энергетикалық тұрақтылық пен тәуелсіздікке ұмтылады. Энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі ең маңызды шикізат – мұнай. Осы орайда, Қазақстан Республикасы мұнай шикізатының ірі экспорттері ретінде әлемдік энергетикалық диалогтан тыс қала алмайды. Энергетикалық қауіпсіздік саласындағы әлемдік диалог шеңберінде өзекті сұрақтарды қарастыру мүмкіндігі туады. Осы бағытта жұмыс жасайтын ең маңызды құрылым – Әлемдік энергетикалық кеңес. Оған қоса, әрбір мүдделі топтардың да өзара диалог жүргізуі артық етпейтіні белгілі. Қазақстан Республикасының да ЕурАзӘЖ, ШЫҰ, ТМД шеңберлерінде аймақтық энергетикалық мәселелерді күн тәртібіне жиі енгізуге тырысуы – аймақтық энергетикалық диалогтың тиімді жұмыс жасауының алғашқы қадамы.

Түйін сөздер: мұнай, энергетика, қауіпсіздік, диалог, ОПЕК, ХЭА.

Zh.R. Arynov

Cooperation in Kazakhstan's oil market and world energy dialog

The problem of energy security is one of the most serious threats of the XXI century. Each country seeks to ensure energy stability and independence to keep the pace of economic development. Oil is a major factor in energy security. In this regard, Kazakhstan can't stay out of the global energy dialogue as a major oil exporter.

There appears a real chance to consider the vital issues of this sector during energy dialogue. The largest structure of the global energy dialogue is the World Energy Council. In addition, every interested parties should be engaged in dialogue with each other. Kazakhstan is also actively trying to improve the energy dialogue in the frame of organizations such as EurAsEC, SCO and CIS. This is the first step to a successful energy cooperation in the region.

Keywords: oil, energy, security, dialog, OPEC, IEA.

Ж.Р. Арынов

Сотрудничество в нефтяном рынке Казахстана и мировой энергетический диалог

Проблема энергетической безопасности стран является одной из наиболее серьезнейших угроз ХХІ века. Каждая страна стремится обеспечить энергетическую стабильность и независимость, чтобы сохранить темпы экономического развития. Нефть является главным фактором энергетической безопасности. В этом плане Казахстан не может оставаться в стороне от мирового энергетического диалога как крупный экспортер нефти.

В ходе энергетического диалога появляется реальный шанс рассмотреть насущные вопросы данного сектора. Самая крупная структура мирового энергетического диалога – Всемирный энергетический совет. Кроме того, каждые заинтересованные стороны должны вести диалог и между собой. Казахстан тоже активно пытается наладить энергетический диалог в рамках организации ЕврАзЭС, ШОС

и СНГ. Это является первым шагом к успешному энергетическому сотрудничеству в регионе.

Ключевые слова: нефть, энергетика, безопасность, диалог, ОПЕК, МЭА.

XXI ғасырда мемлекеттердің даму са-тысын өзара ынтымақтастықсыз елестету мүмкін емес. Жаһандану үдерісі мемлекеттер мен халықаралық қатынастардың өзге де субъектілері арасындағы байланыстарды барынша ортақтандырып үлгерді. Экономикалық, саяси, экологиялық, энергетикалық, қауіпсіздік, әскери саладағы мәселелерді ешбір мемлекет өздігінше шешуге қауқарсыз.

Энергетикалық қауіпсіздік мәселесі де жаһандық сипат алып келеді. Әрине, экономикалық дамыған мемлекеттерде бұл мәселе артта қалған елдерге қарағанда маңыздырақ, өйткені энергетикалық ресурстарға тәуелділігі өте жоғары. Мысалы, мұнай бағасының өзгеруі АҚШ пен Сауд-Арабиясының экономикасына өте үлкен әсерін тигізсе, африкалық артта қалған елдердің экономикасы оны байқамауы да мүмкін.

Жаһандық энергетикалық қауіпсіздік мәселелері халықаралық дәрежеде талқыланып келеді. Мұнай экспорттаушы елдер ұйымы (ОПЕК) және Халықаралық энергетикалық агенттік (ХЭА) сынды энергетикалық клубтар шеңберінде бүкіләлемдік энергетикалық мәселелерді талқылау мүмкін емес. Өйткені екі клуб екі полюстің мүдделерін қорғайды, сонымен бірге екі клубтан да тыс жатқан мемлекеттер қаншама. Әсіресе Қытай, Бразилия, Үндістан, Ресей сынды алпауыттардың әлемдік энергетикалық мәселелерге алып-қосары жыл санап артып келеді. Әлемдік энергетикалық диалогқа қатысушы елдердің басын біріктіретін мемлекеттік емес ұйым Әлемдік энергетикалық кеңес болып табылады. Әлемдік энергетикалық кеңес – әлемдегі ең беделді көпжақты энергетикалық ұйым. Құрамына ең үлкен энергия тұтынушы және энергия шығарушы елдерді қосқанда 100-ден астам мемлекет мүше. 1923 жылы құрылған Кеңес энергетиканың көмір, газ, мұнай, қалпына келетін энергия көздері сынды барлық салаларын қамтиды. Кеңестің негізгі мақсаты – жалпы адамзат игілігі үшін энергияны тұрақты және рационалды тұтыну идеяларын алға тарту [1].

Әлемдік энергетикалық кеңес (ӘЭК) 94 автономиялық Комитеттен құралған және

олардың әрқайсысы төмендегі категориялардың біріне кіреді:

- o Энергия өндірушілер және сатушылар;
- o Энергетикалық министрліктер;
- o Ұлттық энергетикалық ассоциациялар;
- o Шикізат өндірушілер;
- o Шешім қабылдаушы саясаткерлер;
- o Мемлекеттік агенттіктер;
- o Зерттеу және академиялық институттар;
- o Энергияны тұтынушылар;
- o Қоршаған ортаны қорғау ұйымдары, экологиялық ұйымдар.

ӘЭК-ге мүше мемлекеттерге, жалпы халық пен энергетикалық индустрия өкілдеріне арналған көптеген бағдарламалар мен қызметтерді ұсынады. Сонымен бірге Кеңес жан-жақты жасалынатын зерттеулерімен, баяндамаларымен, сараптамалық жұмыстарымен, орта және ұзақ мерзімді жобаларымен, саяси және энергетикалық ұсыныстарымен танымал. Жұмыстарының негізіне мұнай, табиғи газ, көмір, атом энергетикасы және қалпына келетін энергия көздері сынды шикізаттарды алып, нарықты қайта құру, энергетикалық тиімділік, энергетика және табиғат, энергетикалық жүйелерді қаржыландыру, энергетикалық бағалардың қалыптасуы және субсидиялау, энергетикалық кедейлік, жаңа технологияларды пайдалану, дамыған, өтпелі экономикалы және артта қалған елдердегі энергетикалық мәселелер сынды тақырыптар төңірегінде ой қозғайды.

ӘЭК – болашақта тұрақты энергетикалық даму сұрақтарын қарастыратын және талқылайтын жалғыз жаһандық форум. ӘЭК энергетика және климат саласындағы саясатты бағалау, энергетикалық саясатқа сай жұмыс жоспары, энергетикалық ресурстар және технологиялар, энергетикалық шикізатқа қолжетімділік, урбандық инновациялар және жаһандық энергетика негіздері сынды алты бағыт бойынша қызмет атқарады. Бағыттардың әрқайсысында ӘЭК-нің қызметі нақты бір қатысушыларға бағытталған, жұмыс жергілікті деңгейде комитеттер, ал әлемдік деңгейде министрліктер деңгейі мен халықаралық ұйымдар шеңберінде атқарылады.

ӘЭК шеңберінде 3 жылда бір рет халықаралық деңгейдегі ең маңызды энергетикалық іс-шара саналатын Әлемдік энергетикалық конгресс шақырылады. Конгреске әлемнің көптеген елдерінен мыңнан астам өкілдер қатысады. Конгрестер арасында Кеңес нақты бір мәселелерге байланысты сұрақтарды талқылау үшін мемлекеттердің энергетика министрлері мен энергетикалық компаниялар басшыларының қатысуымен өтетін саммиттер ұйымдастырып отырады.

2007 жылы Римде және 2010 жылы Монреальда өткен соңғы екі Әлемдік энергетикалық конгресте талқыланған мәселелер ерекше қызығушылық тудырады. 2007 жылғы 20-шы Конгресс Рим қаласында ұйымдастырылды. Бұл конгресс дискуссиялық мәселелер көптеп көтерілген жиын ретінде есте қалады. 2007 жылы мұнайдың бағасы бұрын-соңды болмаған көрсеткішке жетіп (барреліне 100 доллар), тұрақты өсу қарқынын сақтаумен болды. Конгресс қарсаңында ХЭА баяндама жасап, баяндамада мұнай бағасының өсуіне ОПЕК мемлекеттері кінәлі деп жариялады. Италияның экономикалық даму министрі мұнай бағасының өсуі динамикалық заңдылық емес спекулятивті құбылыс деп бағалап, ЕО мемлекеттері бірігіп мұнайбағасының қымбаттауының алдыналуы тиіс деген ұсыныс айтады. ХЭА есептеулері бойынша 2010 жылға дейін әлемдік энергетикаға қажеттілік 55%-ға өсуі мүмкін деп болжанды. Мұндағы кінәлі мемлекеттер де анықталып қойған еді. ХЭА ойынша, мұндай құбылысқа аса қарқынмен дамып келе жатқан азиялық мемлекеттер, соның ішінде Қытай мен Үндістан кінәлі. АҚШ Қытайдың мұнайды көптеп тұтынуын айыптап, мұнай тұтынуды бәсеңдету шараларын қабылдауды талап етті.

ЕО мемлекеттерінің сынына Ресей де ұшырады. Ресейдің мұнай мен газ өндіруді ұлғайту саясатын сынға алып, ол саясат ЕО-ны Ресейге энергетикалық тұрғыда тәуелді етеді деген ой айтылды. Сонымен бірге батыстық компанияларды Ресейдің мұнай-газ кендерін игеруге жіберілуін талап еткендер де болды. Оған жауап ретінде, Ресей Федерациясы Энергетикалық Хартияның қағидалары ескіргендігін, дәл сол келбетінде Хартияға қосылмайтындығын, қазіргі заманға сай жаңа құжат қабылдаудың қажеттігін жеткізді [2]. Сонымен бірге дәстүр бойынша конгресс барысында Римде энерге-

тикалық көрме ұйымдастырылды. Көрменің тақырыбы – «Энергетиканың болашағы – жаңа өзара байланысты әлемде». Көрмеде 2050 жылға дейінгі перспективті технологиялар, энергия көздері, ғылыми жетістіктер қойылды. Бірегей ұлттық экспозициялар шеңберінде АҚШ, Қытай, Қазақстан, Жапония, Корея, Дания сынды мемлекеттердің энергетикалық және мұнай-газ компаниялары көрмеге қатысқан болатын [3].

21-ші Әлемдік энергетикалық конгресс 2010 жылдың қыркүйек айында Канаданың Монреаль қаласында ұйымдастырылды. Конгреске 137 мемлекеттен 6000 мыңнан астам делегат, соның ішінде 70 министр қатысты. Конгресс шеңберінде жасалынатын көрмеге 175 компания қатысуға ниет білдірген. Конгрестің негізгі тақырыбы – іскер топтардың, әлемдік қауымдастық пен азаматтық қоғамның алдында тұрған негізгі төрт мәселесін шешудің ортақ жүйесін жасау. Сол төрт мәселе мен мақсаттарды талдай келе, Әлемдік энергетикалық кеңес энергияны байыппен тұтынуға шақырды. Төрт «А» (Accessibility, Availability, Acceptability, Accountability) деп аталатын «қолжетімділік», «жарамдылық», «тиімділік», «ескерілулік» сынды 4 мақсат Кеңестің қызметінің негізін құрайтындығы жарияланды [4].

Қолжетімділігі. Болашақта энергетикалық қажеттілікті қазіргі таңда бүкіл әлемде байқалып отырған экстенсивті даму арқылы қамтамасыз ету мүмкін емеске айналады. Оған қоса бүгінгі әлемде 2 миллиардтай адам сенімді энергетикалық қамтамасыздандыруға қол жеткізе алмай отыр. Жаһандық энергетикалық жүйенің қосымша қуатының басым бөлігі дамушы елдердегі демографиялық және экономикалық дамуға жұмсалуда. 2008 жылы орын алған экономикалық дағдарыс белгілі бір уақытқа энергетикалық өсуді тежей тұруы мүмкін, алайда одан кейін жаһандық жүйелердің қуаты барлық қажеттіліктерді жабуға жетпейді. Әсіресе артта қалған елдер мен дамушы елдердегі энергетикалық аштық мәселесіне көңіл аударылды. Тұрғындар күнделікті қажетті энергия көздеріне қол жеткізе алмай отыр. Бұл мәселе алдағы уақытта да ӘЭК қарауында болады.

Жарамдылығы. Жер бетіндегі негізгі энергия көздері ХХ ғасырдың 70-жылдарындағы энергетикалық дағдарыстан бері өзгермей келеді. Кендік шикізат көздері энергетикалық қажеттіліктің негізін құрайды. Алайда экологиялық және табиғи мәселелерге байланысты аталған энергия көздерін интенсивті

пайдалануға қатысты көзқарас өзгеріп келеді. Бұл мәселелерді шешу үшін өзге энергия көздерінің мүмкіндігін қайта саралау қажет. ХЭА өкілі Фатих Биролдың пікірінше, алдағы онжылдықтар бойы кендік энергия көздері негізгі маңыздылығын сақтап қала бермек. Өйткені қалпына келетін энергия көздерін игеру өте баяу жүруде және оның жемісін жақын арада көру мүмкін емес.

Осы орайда, қатпарлы газ сынды энергия көзін игеруді маңызды бағыт деп белгілеуге болады. Оған қоса, атомдық энергияның да маңызы жоғары.

Тиімділігі. Конгреске жиналғандар энергетикалық ресурстардың тиімділігін де талқыға салды. Қазіргі уақытта тұрақтылық пен тиімділік кез келген жердегі ұзақ мерзімді энергетикалық стратегияның негізгі шарттарына айналып отыр. Кез келген өміршең энергетикалық стратегия ұйымдастырушылық қызмет, стратегияны жүзеге асырудың салдары, қоршаған ортаға әсері сынды мониторингтік сараптамаларды назардан тыс қалдыра алмайды. Энергетиканың тұрақты дамуына бағытталған тиімді саясат жүргізу көптеген тараптардың бірлесіп әрекет етуін қажет ететін қиын жұмыс. Әлемдік саясат институтының өкілі Лестер Браун сынды қатысушылар энергетика көздерін игеру барысындағы қоршаған ортаға келетін зиян мәселесі бойынша нақты шаралар қабылдауды ұсынды.

Ескерулігі. Энергетикалық жобаларды қаржыландыру ашық саясатты, ресурстарды барынша тиімді пайдалануды қамтамасыз ету үшін тұрақты реттеуші негізді және салынған капиталдың тиісті дәрежеде ақталуын қажет етеді. Осы үш элементтің тепе-теңдігін сақтау оңай шаруа емес. Ол үшін мемлекеттік және жеке сектордың етене бірлесіп жұмыс жасауы тиіс.

Конгресс жұмысының қорытындысы бойынша Декларация қабылданып, ӘЭК президенті Пьер Гадоннэ алдағы уақытта да Кеңес халықаралық энергетикалық мәселелерді шешуде мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық пен энергетикалық диалогке үлкен үміт артатынын жариялады.

Келесі 22-ші Әлемдік энергетикалық конгресс 2013 жылдың қазан айында Оңтүстік Кореяның Тегу қаласында өтпек. Конгрестің негізгі тақырыбы – «Болашақтағы энергияны бүгін қамтамасыз ету» (Securing Tomorrow's Energy

Today). Конгреске тағы көптеген делегаттар қатысып, жаһандық энергетикалық мәселелердің бірқатары оң шешімін табады деген үміт бар екенін ұйымдастырушылар алға тартып отыр.

Әлемдік энергетикалық диалог негізінде мемлекеттер аймақтық деңгейде де әріптестіктерін дамытуы тиіс. Мұнай мен өзге де энергетикалық шикізат көздері әлем бойынша бірқелкі таралмаған. Нақ осы мәселе жаһандық энергетикалық қауіпсіздік ұғымының соңғы уақытта кең талқылануына себеп болып отыр.

Қазақстан Республикасы әлемдік энергетикалық диалог шеңберінен тыс қала алмайды. Жалпы табиғи шикізат қоры бойынша әлемдегі алтыншы орын, зерттелген мұнай қоры бойынша тоғызыншы орынды иеленуі елімізді маңызды энергетикалық ойыншыға айналдырады. Бұл – Қазақстан үшін өте тиімді экономикалық және саяси құрал. Қазақстан бұл құралды өз мүдделері үшін тиімді пайдалана алуы тиіс.

Әрине, жаһандану үдерісінің кең етек жайған уақытында оқшаулану саясатын жүргізу мүмкін емес. Тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін өзара ықпалдастық пен әріптестік қажет. Қазіргі таңда Қазақстанның энергетикалық саласында жан-жақты әріптестікті байқауға болады. Әсіресе мұнай және газ саласында көптеген шетелдік компаниялар бірлесіп тиімді жұмыс атқарып келеді. Ол компаниялардың шығу тегі, мемлекеттік тиесілігі әркелкі, алайда барлығы бір мақсатты, яғни Қазақстан мұнайын өндіру арқылы табыс табуы көздейді. Қазақстан тарапы үшін де шет елдік компаниялардың келуі тиімді. Қазақстанның әлеуеті өз мұнайын игеруге жетпейді, мұндағы басты мәселе – кендерді игеру үшін кететін қаржы мен технологиялық мүмкіндіктің болмауы. Ал ТҰК-тардың келуі қосымша жұмыс орындарын, қажетті инфрақұрылымды, технологиялық мүмкіндіктерді ала келеді.

Қазақстан аумағында жұмыс жасайтын үлкенді-кішілі мұнай компаниялары жетерлік. Олардың ірілері – «ҚазМұнайГаз» ҰК, Теңізшевройл, CNPC – Ақтөбемұнайгаз, Қарашығанақ Петролиум Оперейтинг.

2010 жылы 78 млн тонна мұнайдың 28%-ын «ҚазМұнайГаз», 24%-ын ExxonMobil, Chevron сынды америкалық компаниялар, CNPC және т.б. Қытай компаниялары 22%-ын, 17%-ын еуропалық компаниялар, 9%-ын ресейлік компаниялар өндірген.

1-кесте – Қазақстан мұнайын игерудегі компаниялардың үлесі [5] .

Компаниялар	2009	2010	2011
Қазақстандық компаниялар	32,3%	28%	28%
Америкалық компаниялар	29,4%	24%	24%
Қытайлық компаниялар	21,3%	22%	22%
Еуропалық компаниялар	8,5%	17%	17%
Ресейлік компаниялар	8,5	9%	9%
Барлығы	100%	100%	100%

Қазақстан мұнай нарығындағы әріптестік ортақ энергетикалық қауіпсіздік жүйелерін нығайту үшін жұмыс жасауы қажет. Ондай жұмыстар халықаралық және аймақтық ұйымдар шеңберінде жасалса нәтиже беруі мүмкін.

Соңғы жылдары ЕурАзЭҚ пен ШЫҰ шеңберіндегі энергетикалық диалогке үлкен мән беріліп жатыр. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев 2006 жылы ЕурАзЭҚ мемлекет аралық Кеңесінің кезектен тыс отырысында атап өткендей, тарих ЕурАзЭҚ шеңберінде өзін-өзі қамтамасыз ететін энергетикалық нарық құруға мүмкіндік беріп отыр. Қауымдастыққа мүше елдердегі халық саны 250 млн адамды құрайды және ол мемлекеттердің ТМД-дағы ең дамыған энергетикалық нарықты құрауға қажетті энерготасымалдағыштары, азық-түлік базасы мен тасымалдау жолдары жетерлік [6].

Осыған орай, бірінші кезекте Қазақстан мен Ресей алдында бірегей энергетикалық және тасымалдау нарығын құруға байланысты механизмдерді жүзеге асырудың ұзақ мерзімді стратегиялық жоспарын құру міндеттері тұр. Өйткені ЕурАзЭҚ пен ШЫҰ-ға мүше елдердің ішіндегі энергетикалық мүмкіндігі ең жоғарысы осы елдер.

Осы бағыттың құқықтық базасына негіз болған алғашқы құжат «ТМД-ға мүше елдердің электрлік жүйелерінің параллель жұмыс жасауын қамтамасыз ету туралы» Келісім 1998 жылдың 25 қазанында қабылданды [7]. Сонымен бірге ЕурАзЭҚ шеңберінде, энергетикалық саясат жөніндегі кеңес шеңберінде құрылған «Көмір, мұнай және газ саласындағы әріптестік мәселелері жөніндегі комиссияның», «Энергетика саласындағы ұлттық заңнамаларды сәйкестендіру жөніндегі жұмыс тобының», «Жанармайлық-энергетикалықтепе-теңдіктікалыптастыруұсыныстары жөніндегі жұмыс тобының» қызметтерін

атап өтуге болады. Қауымдастыққа мүше елдер көптеген ортақ жобаларды іске асыруға кірісіп кетті. Мұнай-газ саласындағы Қашаған кен орнын бірлесіп игеруді, Қарашығанақ кен орнының газын Орынбор зауытында өңдеуді мысал ретінде айтуға болады. Соңғы жоба арқылы Орынбор зауыты тұрақты импорттық шикізатқа қол жеткізсе, Қазақстан Ресейдің ең ірі энергетикалық өндіріс орындарының біріне енуге мүмкіндік алып отыр [8].

Алайда екі тараптың арасында транзиттік потенциалды рационалды қолдану жайында бірқатар келіспеушіліктер мен қиындықтар бар. Мысалы, ресейлік «Газпром» Ресей территориясы арқылы газ тасымалдау барысында қазақстандық компанияларға қатысты бағаны біршама жоғары ұстап келеді. Мұндай жайттар мұнай тасымалдау барысында да кездеседі. Нақтырақ айтсақ, Самара – Новороссийск құбыры арқылы мұнай тасымалдау ресейлік компаниялар үшін \$7,12 болса, қазақстандық тасымалдаушылар үшін \$14,81 құрайды, Самара – Одесса құбыры арқылы мұнай тасымалдау ресейліктер үшін \$2,59 болса, қазақстандық компаниялар үшін \$7,96 [9]. Әрине, мұндай шаралар ортақ интеграциялық үдерістердің дамуына кері әсерін тигізеді.

ЕурАзЭҚ пен қатар ШЫҰ шеңберінде де энергетикалық интеграция дамып келеді. 2007 жылы аймақтағы 12 мемлекеттің басшылары қатысқан (соның ішінде Иран, Үндістан, Пәкістан, Түрікменстан) Бішкек саммиті осы саладағы әріптестікке жаңа қарқын беріп, энергетикалық клубтың құрылуына алып келді. энергетикалық клубтың негізгі мақсаты – ШЫҰ елдері шеңберінде мемлекеттердің энергетикалық стратегиясын жан-жақты талдау мен энергетикалық қауіпсіздікті күшейтуге мүмкіндік беретін ұсыныстарды қарастыруға негіз болатын ақпараттық-дискуссиялық алаң

құру. Клубтың жұмысы барысында ШЫҰ елдерінің өзара ықпалдастық мәселелері, халықаралық нарықтағы өндіруші, тасымалдаушы және тұтынушы компаниялардың мәселелері қарастырылады.

Егер жоғарыда аталған екі ұйымды салыстырар болсақ, әрине, Энергетикалық клуб көбірек мемлекеттердің басын біріктіреді. Клубтың жұмысына бақылаушы ретінде Моңғолия, Иран, Үндістан, Пәкістан сынды елдердің өкілдері де қатыса алады [10].

Қалай болғанда да, екі ұйым шеңберінде де ортақ энергетикалық нарық құру мәселесі ертең шешіле қоймайды. Мемлекеттердің арасында әлі де болса шешілмеген мәселелер көп және

олардың біразы қазіргі қалыптасқан жағдай сақталатын болса, мүлдем шешілмеуі мүмкін. Оған қарамастан, дамудың жалпы үдерісі, әлемдік энергетикалық нарықтың құрылымы мен жоғарыда аталған елдер үкіметтерінің байсалды, икемді саясаты аймақтық энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге оң әсерін тигізеді.

Энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі әлемдік диалогтың маңызын ешкім жоққа шығара алмайды. Халықаралық ұйымдар аясында, аймақтық ұйымдар, жекелеген мемлекеттер топтары арасында, екіжақты қатынастар арқылы, ТҰК-тың әріптестігі арқылы жүргізілетін ортақ саясат әрдайым жаһандық деңгейдегі қауіптердің алдын алуға жұмсалуды тиіс.

References

- 1 Official web-site of World Energy Council .
- 2 http://www.worldenergy.org/about_wec/wec_history/362.asp
- 3 N. Paklin. Kak podelit' nefi'. V Rime otkrylsya Vsemirnyy energeticheskiy congress. 12.11.2007.
- 4 <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1194853440>
- 5 2010 Survey of Energy Resources. World Energy Council, p. 284
- 6 Highlights of the 21st World Energy Congress, Montreal 2010, p. 8
- 7 KazMunaiGaz UK resmi saity: munai – gazdy barlau zhane ondiru.
- 8 <http://kmg.kz/manufacturing/reports/international>
- 9 «Glava gosudarstva Nursultan Nazarbayev prinyal uchastie vo vneocherednom zasedanii Mezhdunarodnogo Soveta EvrAzES ». 25 yanvarya 2006 g.
- 10 http://www.akorda.kz/ru/page/page_glava-gosudarstva-nursultan-nazarbaev-prinyal-uchastie-vo-vneocherednom-zasedani_1348723201
- 11 Official web-site of the KEGOC: international cooperation.
- 12 http://www.kegoc.kz/useful_info/international_activities
- 13 Nazhin M. «Energeticheskaya bezopasnost' – kluchevoi factor stabil'nosti mezhdunarodnykh otnosheniy». Vystuplenie Ministra inostrannykh del RK M.Tazhina v Evraziyskom energeticheskom forume. 6 sentyabrya 2007 g. <http://www.kazenergy.com/ru/-8-9-2007/3573-2012-01-18-11-03-52.html>
- 14 Rakhmatullina G.G. Razvitie energeticheskogo sotrudnichestva gosudarstv EvrAzES kak vazhnyi factor obespecheniya ekonomicheskoi bezopasnosti Soobshchestva // Analytic, 2004, №6.
- 15 Polizhenie ob energeticheskom klube gosudarstv – chlenov SHOS. 29 iyunya 2007 g. http://www.worldenergy.ru/index.php?id=24_8_651